

SIEVIEŠU UN BĒRNU TIESĪBU ĪSTENOŠANA LAULĪBAS ŠĶIRŠANAS GADĪJUMOS LATVIJAS TIESU PRAKSĒ

Pētījuma autores: Krīzes centra „Skalbes” juristes Andra Tallija un Elīna Ālere.

Šī pētījuma mērķis ir, analizējot nacionālo tiesu praksi lietās, kas skar tādus ģimenes tiesību jautājumus kā uzturlīdzekļi laulātajam¹ un bērnam,² un laulības šķiršana neizturamas cietsirdības dēļ pret laulāto,³ vērst tiesnešu, advokātu un citu interesentu uzmanību uz sieviešu un bērnu tiesību īstenošanu minētajās civillietu kategorijās, kā arī vērtēt, cik lielā mērā sieviešu un bērnu tiesību īstenošanas iespēju paplašināšanai advokāti un arī tiesas savā darbā piemēro šajā tiesību jomā Latvijai saistošos starptautisko tiesību instrumentus, proti, Konvenciju par visa veida diskriminācijas izkaušanu pret sievieti (starptautiski atpazīstama kā CEDAW Konvencija)⁴ un Konvenciju par Bērna tiesībām.⁵

1. TIESU NOLĒMUMU ATLASĪŠANAS METODIKA.

Pētījuma īstenošanai ir atlasīti 173 nacionālo tiesu nolēmumi, kas taisīti laika posmā no 2000. līdz 2005. gadam Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamentā, Rīgas un Kurzemes Apgabaltiesās un vairākās rajonu tiesās.⁶

Pētījuma autores no tiesām izprasīja un pētījuma tapšanas gaitā analizēja šādas lietu kategorijas:

- Laulības šķiršana neizturamas cietsirdības dēļ pret otru laulāto (Civillikuma 74.panta 1.daļa),

¹ LR Civillikuma 80.pants.

² LR Civillikuma 179.pants.

³ LR Civillikuma 74.panta 1.punkts

⁴ ANO Konvenciju par visa veida diskriminācijas izkaušanu pret sievieti, pieņemta 1979. gada 18. decembrī (Convention on Elimination of Discrimination Against Women).

<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>

⁵ ANO Konvencija par bērna tiesībām pieņemta 1989. gada 2. septembrī (Convention on the Rights of the Child). <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm>

⁶ Dobeles rajona tiesa, Jelgavas rajona tiesa, Jūrmalas pilsētas tiesa, Krāslavas rajona tiesa, Kuldīgas rajona tiesa, Liepājas tiesa, Rēzeknes rajona tiesa, Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa, Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa, Rīgas rajona Vidzemes priekšpilsētas tiesa, Valkas rajona tiesa

- Uzturlīdzekļi laulātajam, ja otrs laulātais ar savām darbībām veicinājis laulības iziršanu (Civillikuma 80.pants),
- Vecāku pienākums uzturēt bērnu samērā ar viņu mantisko stāvokli (Civillikuma 179.pants).

Vislielākais nolēmumu skaits no tiesām tika saņemts par uzturlīdzekļu piešķiršanu un uzturlīdzekļa apjoma samazināšanu vai palielināšanu bērniem⁷ - kopā 103 nolēmumi. Tikai 5 nolēmumi saņemti par uzturlīdzekļu piešķiršanu laulātajam⁸. Savukārt 62 nolēmumi - laulības šķiršana nezturamas cietsirdības dēļ pret otru laulāto.⁹

Pētījuma veikšanas gaitā datu analīzi apgrūtināja tas, ka dažas tiesas, ievērojot Fizisko personu datu aizsardzības likumu, kopējot nolēmumus, bija izdzēsušas ne vien prasītāja un atbildētāja un citu personu vārdus un personas kodus, bet arī sprieduma taisīšanas gadu, bērnu dzimšanas gadus, kā arī pušu ienākumus.¹⁰ Šis tik būtisko datu trūkums atsevišķos nolēmumos liedza veikt pietiekamu sprieduma analīzi.

Tāpat pētījuma autores saskārās ar grūtībām iegūt tiesu nolēmumus, piemēram, Cēsu rajona tiesa, uz lūgumu izsniegt nolēmumu norakstus augstāk minētajās lietu kategorijās pētījuma veikšanai, norādīja, ka „saskaņā ar lietvedības instrukciju šī informācija ir klasificējama kā ierobežotas pieejamības informācija un nav izpaužama”.¹¹ Savukārt pašām tiesām spriedumu atlasīšanu apgrūtināja nepilnības lietu reģistrā, piemēram, Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa norādīja, ka „spriedumus lietās par laulības šķiršanu nezturamas cietsirdības dēļ pret otru laulāto un uzturlīdzekļiem laulātajam, ja otrs laulātais ar savām darbībām veicinājis laulības iziršanu, nosūtīt nav iespējams, jo minētās lietu kategorijas atsevišķi informācijas nesējos netiek reģistrētas un praktiski nav sameklējamas.”¹²

2. LAULĪBAS ŠĶIRŠANA NEZTURAMAS CIETSIRDĪBAS DĒĻ UN BĒRNA TIESĪBU AIZSARDZĪBA.

Krīzes centrā „Skalbes” 2005. gadā pēc palīdzības griezās 1 309 cilvēki, no tiem 78% sievietes. 41,9% no šīm sievietēm vērsās pēc palīdzības, jo bija cietušas no vardarbības: 30% sieviešu bija cietušas no fiziskas vardarbības, 38% no emocionālas, 8% no seksuālas vardarbības, pie kam 32% gadījumos sievietes bija cietušas no ilgstošas vardarbības un 23,7% cietušas no vardarbības no partnera. Taču paši varmākas pēc palīdzības griezušies visai maz, tikai 6,4%.¹³ Faktiski, minētā ir vienīgā oficiālā statistika Latvijā, pēc kuras iespējams apzināt vardarbības pret sievietēm ģimenē izplatību mūsu valstī.¹⁴ Sieviešu

⁷ LR Civillikuma 179.pants.

⁸ LR Civillikuma 80.pants.

⁹ LR Civillikuma 74.panta pirmās daļas 1. punkts.

¹⁰ Ņemot vērā šo faktu, pētījumā nav ievērota vienota forma, veidojot atsauces uz tiesu nolēmumiem.

¹¹ 2005.gada 12.septembra Cēsu rajona tiesas vēstule Nr. 1-6/227 adresēta biedrībai “Skalbes”.

¹² 2005. gada 5. septembra Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas vēstule Nr. 1-6/42 adresēta biedrībai “Skalbes”.

¹³ Krīzes centra „Skalbes” dati par 2005. gadu.

¹⁴ Sieviešu diskriminācijas izskaušanas komiteja, iepazīstoties ar Latvijas ziņojumu par sieviešu tiesību stāvokli Latvijā 2003. gadā, izteica nožēlu, ka mūsu valstī nav pietiekamu datu un informācijas par to, cik

diskriminācijas izskaušanas komiteja, izskatot Latvijas ziņojumu par sieviešu tiesību stāvokli Latvijā 2003. gadā pauda bažas par to, ka vardarbība pret sievietēm, īpaši vardarbība ģimenē, vēl joprojām tiek uzskatīta par privātu konfliktu starp pāridarītāju un upuri.¹⁵

Vardarbība pret sievietēm ir sieviešu tiesību un brīvību pārkāpums,¹⁶ tā ir nopietna problēma visās pasaules valstīs un par vardarbības upuriem var kļūt visu vecumu, tautību, dažāda ekonomiskā un sociālā nodrošinājuma sievietes.¹⁷ Pirmo reizi vardarbība pret sievieti tika atzīta par cilvēktiesību pārkāpumu Vīnes Deklarācijā,¹⁸ kurā ir norādīts, ka sieviešu tiesības ir *“neatņemamas, būtiskas un neatdalāmas no vispārējām cilvēktiesībām.”*¹⁹ Savukārt Beijingas Deklarācija un Darbības Platforma²⁰ apstiprināja tēzi: *“sieviešu tiesības ir cilvēktiesības,”*²¹ tādējādi apstiprinot to, ka sieviešu tiesību pārkāpums starptautisko cilvēktiesību kontekstā ir cilvēktiesību pārkāpums.

Vardarbība ģimenē ir viens no visizplatītākajiem vardarbības veidiem pret sievieti. Šīs vardarbības postošās sekas ilgtermiņā izjūt ne tikai tiešais upuris, proti, sieviete, bet arī sekundārie upuri – bērni, kas ir vardarbības liecinieki. Vardarbības upuri izjūt ne tikai fiziskās vardarbības sekas, bet arī ļoti nopietnus emocionālus traucējumus tālākā dzīvē, piemēram, grūtibās mācībās un darbā, depresiju, sarežģījumus pielāgoties konkrētā vidē, piemēram, mācību iestādē, darbavietā, grūtības iekļauties kolektīvā, grūtības veidot attiecības ar cilvēkiem, īpaši ar pretējo dzimumu u.c.

Nākamajā pētījumā sadaļā tiks apskatīts nacionālais un Latvijai saistošais starptautiskais tiesiskais regulējums, kas skar sieviešu un bērnu tiesības.

2.1. Tiesiskais regulējums.

LR Civillikuma Ģimenes tiesību daļas 74.panta 1.daļas 1.punkts²² paredz iespēju šķirt laulību, ja laulātie dzīvo šķirti mazāk nekā trīs gadus tādā gadījumā, ja: „*laulības*

lielā mērā ir izplatīta pret sievietēm vērstā vardarbība, tai skaitā par vardarbību ģimenē. (Par ANO Sieviešu diskriminācijas izskaušanas komitejas ieteikumiem. Publicēts: 23.02.2005 Nr. 31 (3189) rubrika: Ministrijās, Ārlietu ministrijas dienesta informācija Nr.03/40-1253; 37.punkts, 3.lpp.).

¹⁵ Par ANO Sieviešu diskriminācijas izskaušanas komitejas ieteikumiem. Publicēts: 23.02.2005 Nr. 31 (3189) rubrika: Ministrijās, Ārlietu ministrijas dienesta informācija Nr.03/40-1253; 55. punkts 5. lpp.

¹⁶ Turpat, 7.lpp.

¹⁷ Symposium on Reconceptualizing Violence Against Women By Intimate Partners: Critical Issues. Dorothy Q. Thomas, Michele E. Beasley. Domestic Violence As A Human Rights issue. Albany Law Review (58 Alb. L. Rev. 1119), 1995, 1.lpp.

¹⁸ The Vienna Declaration and Programme of Action, adopted by the World Conference on Human Rights on 25 June 1993, A/CONF.157/23, 12 July 1993.

[http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument). 18.punkts.

¹⁹ Turpat.

²⁰ The Beijing Declaration, adopted during Fourth World Conference on Women, September 1995.

<http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/declar.htm>. 14.punkts.

²¹ Turpat.

²² Civillikuma redakcija, kas stājās spēkā ar 2003. gada 1. janvāri.

turpināšana tam laulātajam, kas pieprasa laulības šķiršanu, ir neiespējama tādu iemeslu dēļ, kuri ir atkarīgi no otra laulātā un kuru dēļ kopdzīve ar viņu būtu neizturama cietsirdība pret laulāto, kas pieprasa laulības šķiršanu”.

No minētās tiesību normas izriet, ka cietsirdīgā izturēšanās noris laulībā, respektīvi, ģimenē, kur viens laulātais veic tādas darbības pret otru laulāto, kas rada neizturamas cietsirdības apstākļus, kā rezultātā laulības turpināšana nav iespējama. Juridisko terminu vārdnīcā termins „*cietsirdība*” ir skaidrots kā ciešanu sagādāšana citai personai, nežēlīga apiešanās ar cietušo.²³ Savukārt termina „*cietsirdīgs*” skaidrojums ir sniegts Latviešu valodas vārdnīcā: „*vienaldzīgs, nejūtīgs pret citu ciešanām, nežēlīgs*”.²⁴

Starptautiskajās cilvēktiesībās ar cietsirdīgu izturēšanos laulībā vienam laulātajam pret otru tiek saprasta „*vardarbība ģimenē*”. Termins „*vardarbīgs*” Latviešu valodas vārdnīcā ir skaidrots kā „*tāds, kas lieto rupju varu, lai ar rupju varu piespiestu pakļauties kādu*”.²⁵ Savukārt „*vardarbība*” ir skaidrota kā rupjas varas lietošana; nelikumīga piespiešana.²⁶ No abu jēdzienu - „*cietsirdīgs*”/”*cietsirdība*” un „*vardarbīgs*”/”*vardarbība*” – skaidrojumiem izriet, ka minētās darbības ir netīkamas un mokošas personām, uz ko šīs darbības tiek vērstas: vardarbības gadījumā, kad tiek lietota vara, lai personu pakļautu, tiek sagādātas upura mokas un ciešanas. Savukārt pats cietsirdības akts, sagādājot personai ciešanas un nežēlīgi apejoties ar cietušo, ir definējams kā vardarbība. Līdz ar to, šajā pētījumā CL 74.p.l.d.l.p. piemērošana ir vērtēta starptautisko cilvēktiesību dokumentu kontekstā, analizējot vardarbības ģimenē problemātiku.

Pētījumi, kas veikti saistībā ar vardarbību ģimenē pierāda, ka visbiežāk vardarbības ģimenē upuri ir sievietes, līdz ar to vardarbība ģimenē starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos tiek identificēta kā vardarbība, kas vērstā pret sievieti.

1993. gada *Deklarācijā par vardarbības pret sievieti izskaušanu*²⁷ ANO ir atzinusi, ka „*vardarbība pret sievieti ir vēsturiski nevienlīdzīgu spēka attiecību starp vīrieti un sievieti izpausme, kas ir novedusi pie vīriešu dominantes un diskriminācijas attiecībā pret sievieti (...)* vardarbība pret sievieti ir viens no būtiskiem sociālajiem mehānismiem, ar kura palīdzību sievietes tiek nostādītas pakļautības pozīcijā salīdzinot ar vīriešiem.”²⁸

Savukārt 1979.gada Konvencijas par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu, kurai Latvija pievienojās 1992. gada 14. maijā, 1. pants sniedz definīciju jēdzienam „*diskriminācija attiecībā uz sievietēm*”, ar to apzīmējot jebkādu atšķirību, izņēmumu vai ierobežojumu pēc dzimuma pazīmes, kas samazina vai likvidē cilvēka tiesību un pamatbrīvību atzīšanu, izmantošanu vai realizēšanu sievietēm politiskajā, ekonomiskajā, sociālajā, kultūras, pilsoņa tiesību vai jebkurā citā sfērā neatkarīgi no viņu ģimenes stāvokļa, pamatojoties uz vīriešu un sieviešu līdztiesību. No šīs definīcijas izriet, ka

²³ Juridisko terminu vārdnīca, Nordik, 1998. 43.lpp.

²⁴ Latviešu valodas vārdnīca, Avots, 1998. 2. izdevums. 155.lpp., 1. sleja.

²⁵ Latviešu valodas vārdnīca, Avots, 1998. 2. izdevums. 841.lpp., 2. sleja.

²⁶ Latviešu valodas vārdnīca, Avots, 1998. 2. izdevums. 841.lpp., 2.sleja.

²⁷ United Nations Declaration on the Elimination of Violence against Women. A/RES/48/104 (1993).

²⁸ Turpat.

vardarbība pret sievieti ir diskriminācija pret sievieti: „vardarbība, kas tiek vērsta pret sievieti, tādēļ, ka viņa ir sieviete”.²⁹ Šī vardarbība ietver tādas darbības, kas rada fizisku, garīgu vai seksuālu kaitējumu vai ciešanas, draudus, par šādu darbību veikšanu, piespiedu darbības un cita veida brīvības atņemšanu.³⁰

Visprecīzākā un vispatverošākā definīcija jēdzienam „vardarbība pret sievieti ir sniegta 1993. gada Deklarācijas par vardarbības pret sievieti izskaušanu 1.pantā.³¹

„... uz dzimumu balsūtas vardarbības rīcība, kā rezultātā rodas vai var rasties fizisks, seksuāls vai garīgs kaitējums vai ciešanas sievietei, ieskaitot šādas darbības draudus, piespiedu darbības vai patvaļīgu brīvības atņemšanu, neatkarīgi, vai tā notiek sabiedriskās vai privātās dzīves ietvaros.”

Šī definīcija ir nozīmīga ar to, ka uzskaita visus vardarbības ģimenē veidus: fizisko, seksuālo un garīgo vardarbību.

Vardarbības pret sievieti problemātika ir jāskata ciešā saistībā ar bērna tiesībām. Ja ģimenē ir bērns, arī viņš ir iesaistīts konfliktā kā aculiecinieks un ir fiziskās un psiholoģiskās vardarbības upuris. Bērna tiesību Komiteja ir atzinusi, ka vardarbība pret sievieti vistiešākajā veidā arī ietekmē bērnus: „Komiteja ir norūpējusies, ka vardarbība pret sievietēm ģimenēs saglabājas plaši izplatīta un turpina negatīvi ietekmēt bērnus. (...) vardarbība mājās pret sievieti var novest pie bērna ļaunprātīgas izmantošanas ģimenē.”³² Pie tam, negatīva ietekme uz bērna garīgo veselību ir ne tikai tiešas vardarbības rezultātā, bet arī esot par vardarbības lieciniekiem vardarbībai mājās, savā ģimenē.³³

Tādēļ izskatot strīdus, kuros ir iesaistīts bērns ne tikai kā tiešs upuris, bet arī liecinieks, ir svarīgi ievērot bērna tiesību aizsardzības pamatprincipu, kas nostiprināts Konvencijas par bērna tiesībām 3. panta 1. daļā³⁴ un arī Bērna tiesību aizsardzības likuma 6. panta 1. un 2. daļā,³⁵ proti, visās darbībās, kas saistītas ar bērniem, ir jāievēro bērna tiesību un interešu prioritāte. Pie tam, Cilvēktiesību komiteja Vispārīgajos komentāros par Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām interpretāciju ir nepārprotami norādījusi, ka bērnu intereses ir primāras vecāku šķiršanās gadījumā.³⁶

²⁹ CEDAW Vispārējā rekomendācija Nr. 19: Vardarbība pret sievieti (11.sesija, 1992), 6.punkts, 1.lpp.
<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/300395546e0dec52c12563ee0063dc9d?Opendocument>

³⁰ Turpat.

³¹ United Nations Declaration on the Elimination of Violence against Women. A/RES/48/104 (1993).
[http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.RES.48.104.En?Opendocument](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.RES.48.104.En?Opendocument)

³² Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas rokasgrāmata. Apvienoto Nāciju Bērnu fonds. 2002. 260.lpp.

³³ Turpat.

³⁴ Konvencija par bērna tiesībām, 3.p.1.d. „Visās darbībās, kas saistītas ar bērniem, neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai privātas sociālās nodrošināšanas institūcijas, tiesas, administratīvas institūcija vai likumdošanas orgāni, primārajam apsvērumam ir jābūt bērna vislabākajām interesēm”.

³⁵ Bērna tiesību aizsardzības likums, 6.p. 1. un 2. d. “(1) Tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, bērna tiesības un intereses ir prioritāras. (2) Visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībsardzības iestādes, prioritāri ir jānodrošina bērna tiesības un intereses.”

³⁶ ANO Cilvēktiesību komiteja, Vispārējie komentāri Nr. 17 un Nr. 19, HRI/GEN/1/Rev.5, pp.13 un 138.
<http://www.ohchr.org/english/bodies/hrc/comments.htm>

Nākamajā pētījumā sadaļā tiks analizēts, kā CL 74.p. 1.d. 1.p. tiek piemērots tiesu nolēmumos, un vai un cik lielā mērā tiesas savā darbā izmanto starptautisko cilvēktiesību instrumentus.

2.2.Tiesu nolēmumu analīze.

Pētījuma tapšanas gaitā nodaļā „Laulības šķiršana neizturamas cietsirdības dēļ pret otru laulāto” pētījuma autores analizēja 62 nolēmumus. Šie nolēmumi vērtēšanai tika sadalīti divās daļās:

(1) 17 nolēmumi, kas taisīti laika posmā no 2000.gada līdz 2003.gadam: līdz 2003. gada 1. janvārim bija spēkā iepriekšējā Latvijas Republikas Civillikuma Ģimenes tiesību daļas (turpmāk tekstā CL) redakcija, kas paredzēja, ka laulātais var prasīt šķiršanos, „ja otrs laulātais apdraud viņa veselību un dzīvību”,³⁷ kā arī laulātais var prasīt laulības šķiršanu, „ja otrs laulātais izdarījis noziedzīgu nodarījumu, kas aptraipa godu, vai arī tik negodīgi vai netikli dzīvo, ka nevar prasīt laulības kopdzīves turpināšanu”,³⁸

(2) 45 nolēmumi, kas taisīti laika posmā no 2003.gada līdz 2005.gada augustam: 2003. gada 1. janvārī stājās spēkā grozījumi LR Civillikuma Ģimenes tiesību daļā (CL), nosakot, „ja laulātie dzīvo šķirti mazāk nekā trīs gadus, laulību var šķirt tikai tādā gadījumā, ja laulības turpināšana tam laulātajam, kas pieprasa laulības šķiršanu, ir neiespējama tādu iemeslu dēļ, kuri ir atkarīgi no otra laulātā un kuru dēļ kopdzīve ar viņu būtu neizturama cietsirdība pret laulāto, kas pieprasa laulības šķiršanu.”³⁹

Kaut arī līdz 2003.gadam CL 71.panta iepriekšējā redakcija paredzēja, ka laulību var šķirt, ja tā apdraud viena laulātā dzīvību vai veselību, pētījuma autoru rīcībā esošajos 13 nolēmumos, no kuriem visos dominē fiziskas vardarbības ietekme uz laulības iziršanu, tikai 6 nolēmumos tiesa bija piemērojusi 71.pantu, atzīstot laulātā risku dzīvībai un veselībai. Pārējos gadījumos tiesa piemēroja CL 74.pantu⁴⁰, interpretējot vardarbību kā tādu, kas aptraipa ģimenes godu un nevis apdraud laulātā dzīvību vai veselību.

Nolēmumu analīzei tika izvēlēti šādi kritēriji:

- tiesu nolēmumu saturs: motīvu daļa,
- izpratne kā par fizisko, tā arī emocionālo vardarbību,
- principa par bērna interešu prioritātes ievērošanu īstenošana tiesu nolēmumos.

Tiesu nolēmumu saturs: motīvu daļa.

³⁷ CL 71.pants 01.09.1993. redakcija.

³⁸ CL 74.pants 01.09.1993. redakcija.

³⁹ CL 74.panta 1. daļas 1.punkts.

⁴⁰ Redakcija, kas bija spēkā līdz 01.01.2003.

Kopīgā visu nolēmumu (gan tie nolēmumi, kas taisīti līdz 01.01.2003., gan tie, kas taisīti pēc 01.01.2003., pamatojoties uz grozījumiem LR Civillikuma Ģimenes tiesību daļā) iezīme ir tā, ka no civilprocesuālā viedokļa vislielākais nepilnību skaits ir konstatēts nolēmumu motīvu daļā. Motīvu daļa, tāpat kā aprakstošā daļa, tiesu nolēmumu kvalitātes izvērtēšanā uzskatāmas par vissvarīgākajām nolēmuma daļām.⁴¹ Atbilstoši CPL 193.panta 5.daļai, motīvu daļā ir jānorāda (1) lietā konstatētie fakti, pierādījumi, uz kuriem pamatoti tiesas secinājumi, un argumenti, ar kuriem noraidīti tie vai citi pierādījumi. Tāpat šajā daļā ir jānorāda (2) normatīvie akti, pēc kuriem tiesa vadījies, un (3) konstatēto lietas apstākļu juridiskais novērtējums, kā arī tiesas secinājumi par prasības pamatotību vai nepamatotību.

(1) lietā konstatētie fakti un pierādījumu vērtēšana

Visos nolēmumos, kuri bija pētījuma autoru rīcībā, tiesas ir noskaidrojušas lietas faktus. Taču dažos nolēmumos atsauce uz lietas faktiem norādīta tikai nolēmuma aprakstošajā daļā, pretēji likuma prasībai norādīt faktus motīvu daļā. Aprakstītajos gadījumos motīvu daļa tiek sākta ar piemērojamo tiesību normu uzskaitīšanu un lietas juridisko faktu novērtēšanu, līdz ar to iztrūkst lietā iesaistīto pušu paskaidrojumi.

Faktu pierādīšanā ļoti būtiska nozīme ir pierādījumu vērtēšanai. Šajā pētījumā nodaļā par CL 74.p. 1.d. 1.p. piemērošanas problemātiku, jāteic, tiesām kritika saistībā ar pierādījumu vērtēšanu netiek veltīta, jo tiesas ir atbilstoši vērtējušas un ņēmušas vērā, piemēram, liecinieku liecības, policijas protokolus u.tml. Taču pētījuma 3. nodaļā, kurā analizēta uzturlīdzekļu piedziņa bērniem, tiesas ir izpelnījušas kritiku par nepietiekamu pierādījumu vērtēšanu, jo īpaši gadījumos, kad ir iesniegti pretrunīgi pierādījumi (sīkāk, lūdzu, skatīt pētījuma 3. nodaļā).

(2) normatīvie akti

Visos nolēmumos ir norādītas tiesību normas, uz kuru pamata tiesas ir pieņēmušas savu lēmumu. Tomēr veids, kādā tiesas atsaucās uz tiesību normu ir atšķirīgs. Apmēram pusē nolēmumu tiesa min tiesību normu un atklāj arī tās saturu. Taču otra tendence ir tikai formāli atsaukties uz tiesību normu saturu neatklājot. Nolēmumos, kuros tiesa ir atklājusi tiesību normas saturu, ļoti reti tiek analizēta tiesību normas attiecināmība uz konkrēto gadījumu.

Piemērs: par CL 74.p. 1.d. 1.p. piemērojamību: „Ja laulātie dzīvo šķirti mazāk nekā trīs gadus, tad saskaņā ar CL 74.panta 1. punktu, laulību var šķirt, ja laulības turpināšana tam laulātajam, kas pieprasa laulības šķiršanu, ir neiespējama tādu iemeslu dēļ, kuri ir atkarīgi no otra laulātā un kuru dēļ kopdzīve ar viņu būtu neizturama cietsirdība pret otru laulāto, kas pieprasa laulības šķiršanu. Saskaņā ar CL 84.pantu laulība rada vīram un sievai pienākumu būt savstarpēji uzticīgiem, kopā dzīvot, vienam par otru gādāt un kopīgi rūpēties par ģimenes labklājību.

⁴¹ Skujeniece V., „Latvijas tiesu spriedumu kvalitātes problēmas.” Sabiedriskās politikas centrs Providus. 2003. 13.lpp.

Novērtējusi prasītājas un atbildētāja paskaidrojumus kopsakarā ar lietas materiāliem, tiesa uzskata, ka iegūti pietiekoši un ticami pierādījumi tam, ka laulība šķirama, jo tā ir izirusi, nepastāv laulāto kopdzīve un nav sagaidāms, ka laulātie to atjaunos. Tiesa atzīst, ka ir apstiprinājušies apstākļi, kas ir atkarīgi no atbildētāja kā laulātā atbildētājs tiesas sēdē atzina pieteikumā norādīto, ka lietojis alkoholu, spēris mēbelēm un iesitis prasītājai, saukts pie administratīvās atbildības par alkohola lietošanu un sīko huligānismu. Saviem tiesas sēdē izteiktiem iebildumiem pierādījumus atbildētājs neiesniedza. Prasītāja noliedz kopdzīves iespējamību. Nemot to visu vērā, tiesa uzskata, ka turpmāka kopdzīve ar atbildētāju būtu neizturama cietsirdība pret prasītāju. Tiesai nav pamata apšaubīt prasības pieteikumā un lietas materiālos norādītos un tiesas sēdē uzturētos faktus, jo pretējais nav pierādīts”⁴².

Šajā piemērā tiesa ir atklājusi tiesību normas saturu un analizējusi to saistībā ar CL 83.p., no kura izriet laulāto pienākumi vienam pret otru un ģimeni. Tiesa analizē lietas apstākļus un norāda uz attiecīgās tiesību normas attiecināmību.

Piemērs: lieta par laulības šķiršanu. Prasītājs norādījis, ka vēlas šķirt laulību, jo kopdzīve pastāvīgu un ilgstošu nesaskaņu dēļ nav iespējama. Atbildētāja piekrīt laulības šķiršanai, uzsakot, ka laulību saglabāt nav iespējams, jo prasītājam ir bijušas vairākkārtējas ārpuslaulības attiecības. Tiesa motīvu daļā norāda, ka ir novērtējusi pušu paskaidrojumus un lietas materiālus un atzīst, ka laulības dzīve ir tik tālu izirusi, ka ģimenes saglabāšana nav iespējama. Taču tiesību normas piemērošanas analīze šajā nolēmumā iztrūkst, resp., tiesa nevērtē tiesību normu piemērojamību. Neatklājot tiesību normu saturu nolēmumā tiesību normas tiek uzskaitītas pirms nolēmuma rezolūtiņas daļas: „*Pamatojoties uz CL 71.p., 74.p.2.p., CPL 93., 97., 242.p., tiesa nosprieda šķirt laulību (...)*”⁴³

Šāds nolēmums uzskatāms par nepilnīgu, jo nolēmuma motīvu daļā vispār netiek analizēta tiesību normu attiecināmība. Pie kam, neatklājot tiesību normu saturu, nolēmuma saņēmējam tiek aprūtināta nolēmuma lasīšana un izpratne par to, ko tiesa ir nolēmusi.

Kaut arī CPL 5.pants paredz, ka tiesai izskatot civillietas ir jāpiemēro ne tikai nacionālie normatīvi akti, bet arī LR saistošie starptautiskie līgumi un Eiropas Savienības tiesību normas, ir ļoti maz to nolēmumu, kuros tiesa analizē starptautisko tiesību normu piemērošanas iespējas. Ja arī starptautiskās tiesību normas ir nolēmumā minētas, tad to saturs pārsvarā netiek atklāts un iztrūkst tiesību normas analīze.

Piemērs: lieta par laulības šķiršanu, uzturlīdzekļu piedziņu, atsevišķas aizgādības un bērnu dzīvesvietas noteikšanu un saskarsmes tiesību noteikšana. Prasītāja lietā ir norādījusi, ka atbildētājs laulības laikā ir bijis fiziski vardarbīgs pret prasītāju un bērniem. Par vairākkārtēju miesas bojājumu nodarīšanu pret atbildētāju ir bijusi ierosināta krimināllieta. Prasītāja norāda, ka atbildētājs par bērniem nav rūpējies un

⁴² Jelgavas tiesas nolēmums Lietā Nr. C 15193304 439/05.

⁴³ Valkas rajona tiesas 2004. gada 13. decembra nolēmums Lietā Nr. C38037804.

nav izrādījis nekādu interesi. Tiesas sēdē pārstāvis no bāriņtiesas paskaidroja, ka atbildētājs nav strādājis, cietsirdīgi izturējies pret bērniem, atbildētājs dzīvo uz prasītājas rēķina. Motīvu daļā tiesa norāda, ka ir ievākti pierādījumi (sarunas protokoli ar bērniem u.c. lieciniekiem) un saņemti paskaidrojumi, kas pierāda faktus par atbildētāja personību un cietsirdīgo attieksmi pret bērniem un laulāto. Tiesa vairākkārt atsaucas uz CL 74.p. 1.d. 1.p., uzsverot cietsirdīgo attieksmi pret prasītāju, kā arī uzsver bērna interešu prioritāti. Rezolutīvajā daļā tiesa atsaucas uz ANO Bērnu tiesību konvenciju, Eiropas Padomes konvenciju par bērnu tiesību piemērošanu, kā arī uz Bērnu tiesību aizsardzības likumu.⁴⁴

Lai arī tiesa ir atsaukusies uz ANO Konvenciju un EP Konvenciju, konkrētas tiesību normas netiek norādītas un nav atklāts tiesību normu saturs, līdz ar to nav uzskatāms, ka lēmuma pieņemšanā tiesa ir adekvāti piemērojusi starptautiskās cilvēktiesību normas.

(3) lietas apstākļu juridiskais novērtējums un tiesas secinājumi

Tiesai nolēmumā ir jāaatspoguļo secinājumi par prasības pamatotību. Jāteic, ka pētījuma autoru rīcībā esošajos nolēmumos tikai dažos gadījumos tiesas ir norādījušas savus secinājumus par prasības pamatotību. Nereti par prasības pamatotību kalpo tikai piemērotās tiesību normas (kuru satur ne vienmēr tiek atklāts un nereti iztrūkst tiesību normas attiecināmības analīze).

Piemērs: Analizējot CL 74.panta 1.daļas 1.punkta piemērojamību, tiesa norāda: „*Piemērojot pušu tiesiskajām attiecībām CL 74.panta 1.daļas 1.punkta nosacījumu, tiesa uzskata, ka lietā ir primārā prasītājas subjektīva attieksme pret atbildētāja uzvedību, jo tikai pati prasītāja var secināt, vai konkrētajā situācijā viņa ir ar mieru turpināt kopdzīvi ar atbildētāju. Tiesa neuzskata par iespējamu samierināt puses situācijā, kad atbildētājs pastiprināti lieto alkoholiskos dzērienus un apdraud prasītājas veselību. (...) Izdarot secinājumus par prasības pamatotību, tiesa ņem vērā arī to, ka laulība atzīstama par brīvprātīgu vīrieša un sievietes savienību ar nolūku dibināt ģimeni. Ja pušu attiecību brīvprātības princips ir zudis, kas izskatāmajā lietā ir konstatēts, nav pamata saglabāt laulību tikai pēc vienas puses, atbildētāja, vēlēšanās.*”⁴⁵

Šajā nolēmumā tiesa ne tikai vērtē konkrētas tiesību normas attiecināmību, bet arī izvērsti atspoguļo savus secinājumus par prasības pamatotību.

Secinājumi:

- Tiesu nolēmumu motīvu daļā tiesa nereti nenodala pušu lietas izklāstu no faktu konstatācijas, kas nepieciešama, lai adekvāti piemērotu tiesību normas.
- Tiesas neatklāj tiesību normu saturu un nereti mēdz neanalizēt attiecīgās tiesību normas attiecināmību uz konkrēto gadījumu.

⁴⁴ Jelgavas tiesas nolēmums Lietā Nr. C 15205403 304/04.

⁴⁵ Turpat.

- Tiesas pārsvarā piemēro tikai CL normas, ļoti reti tiek piemēroti starptautiskie cilvēktiesību līgumi. Gadījumos, ja nolēmumā ir atsauce uz starptautiskām tiesību normām, to saturs netiek atklāts un analizēts.
- Tiesas secinājumiem nereti trūkst pamatojuma. Bieži vien pieņemtā lēmuma pamatojums ir piemērotā tiesību norma.

Izpratne var vardarbību

Latvijā nav atsevišķa likuma, kas vērstos pret vardarbību ģimenē.⁴⁶ Vienīgā LR spēkā esošā tiesību norma, kas civiltiesisko attiecību aspektā norāda uz vardarbību ir LR Civillikuma Ģimenes tiesību daļas 74.panta 1. daļas 1.punkts:⁴⁷

„Ja laulātie dzīvo šķirti mazāk nekā trīs gadus, laulību var šķirt tikai tādā gadījumā, ja: 1) laulības turpināšana tam laulātajam, kas pieprasa laulības šķiršanu, ir neiespējama tādu iemeslu dēļ, kuri ir atkarīgi no otra laulātā un kuru dēļ kopdzīve ar viņu būtu neizturama cietsirdība pret laulāto, kas pieprasa laulības šķiršanu”.

No minētās tiesību normas izriet, ka tiesa pēc savas iniciatīvas nevar atlikt lietas izskatīšanu nolūkā atjaunot laulāto kopdzīvi, ja ir iestājušies CL 74.p. 1.d. 1.p. apstākļi, proti, tiek konstatēta neizturama cietsirdība pret otru laulāto. Kā tika noskaidrots šī pētījuma 2. nodaļā, cietsirdība laulāto attiecībās ir identificējama ar vardarbību ģimenē starptautisko cilvēktiesību kontekstā. Tāpēc tiesu nolēmumu analīze saistībā ar CL 74.p. 1.d. 1.p. piemērošanu pētījumā ir analizēta atbilstoši starptautisko cilvēktiesību standartiem, kas attiecināmi uz vardarbību ģimenē.

Šī pētījuma autore uzskata, ka vispilnīgākā vardarbības pret sievietēm definīcija, kas attiecīgi izmantojama arī vardarbības ģimenē gadījumos, ir sniegta 1993. gada *Deklarācijas par vardarbības pret sievieti izskaušanu* 1.pantā:

„... uz dzimumu balstītas vardarbības rīcība, kā rezultātā rodas vai var rasties fizisks, seksuāls vai garīgs kaitējums vai ciešanas sievietei, ieskaitot šādas darbības draudus, piespiedu darbības vai patvaļīgu brīvības atņemšanu, neatkarīgi, vai tā notiek sabiedriskās vai privātās dzīves ietvaros.”

Kā minēts šī pētījuma 2.1. daļā, nosauktā definīcija izceļama ar to, ka uzskaita visus vardarbību veidus: fizisko vardarbību, seksuālo vardarbību (piemēram, izvarošanu laulībā) un emocionālo vardarbību.

Fiziskā vardarbība

Šaurāka vardarbības definīcija, kas vairāk attiecināma uz fizisko vardarbību, ir sniegta ANO publikācijā „Strategies for Confronting Domestic Violence: A Resource Manual”:

⁴⁶ Sieviešu diskriminācijas izskaušanas komiteja, iepazīstoties ar Latvijas ziņojumu par sieviešu tiesību stāvokli Latvijā 2003. gadā, izteica nožēlu (...), ka Latvijā nav visaptverošu tiesību aktu par vardarbību pret sievietēm (55.punkts, 5.lpp).

⁴⁷ Redakcija spēkā no 2003. gada 1. janvāra.

„ (...) vīra (drauga) spēka vai draudu izmantošana, lai piespiestu vai iebiedētu sievieti ar mērķi viņu pakļaut. Vardarbība ietver grūšanu, sišanu, žņaugšanu, speršanu, dedzināšanu un/vai saduršanu.”⁴⁸

Nacionālajā tiesu praksē lietās, kurās dominē fiziskā vardarbība, tiesas parasti vardarbīgās darbības saista ar neizturamu cietsirdību un piemēro CL 74. panta 1. daļas 1. punktu.

Piemērs: lieta par laulības šķiršanu, kur laulības iziršanas iemesls ir vīra agresija, ko izraisījusi regulāra, pārmērīgi alkohola lietošana, aprakstošajā daļā ir norādīts, ka atbildētājs “...iedzēris ir agresīvs, vardarbīgs pret prasītāju, uzbrucis arī bērnam, kurš centies viņu (prasītāju – aut.) aizstāvēt.”⁴⁹ Prasītāja savos paskaidrojumos tiesai norādījusi, ka „vīrs ir bijis vardarbīgs gan pret viņu, gan pret bērniem. Dzērumā ir bijis greizsirdīgs, skandalējis, kad gribējusi izskriet no mājās, pagrūdis, viņa stipri sasitusi roku. Kad skandālos bērni skrējuši viņu glābt, dēlu paņēmis stipri aiz rokas, viņš to psiholoģiski pārdzīvoja, tā ir emocionāla trauma.”. Nolēmuma motīvu daļā tiesa norāda, ka “... šīs likuma normas (CL 74.p. 1.d. 1.p.) piemērojamas konkrētajā gadījumā, jo (...) kopdzīve ar atbildētāju viņa alkohola lietošanas un agresivitātes dēļ būtu neizturama cietsirdība pret prasītāju”.⁵⁰

Tiesa ir pamatoti piemērojusi CL 74.p. 1.d. 1. p., lai gan augstāk minētā piemēra pēdējā rindkopa ir vienīgais teikums, ar kuru tiesa atspoguļo atbilstošās tiesību normas piemērošanas iespēju. Analīze, kāpēc būtu piemērojams CL 74.p. 1.d. 1. p. ir ļoti minimāla, drīzāk tā ir fakta konstatēšana. Tāpat negatīvi vērtējams tas, ka nolēmumā netiek piemērotas ne nacionālās, ne arī starptautiskās bērnu tiesību aizsardzības normas.

Emocionālā vardarbība

Nacionālajā tiesu praksē lietās, kurās prasītājas norāda gan uz pārciesto emocionālo vardarbību, gan arī bērnu pārciesto emocionālo vardarbību, šādas darbības tiesas ar neizturamu cietsirdību lielākoties nesaista. Jāsecina, ka tiesām trūkst izpratnes par to, ka emocionāli cietsirdīga izturēšanās ir identificējama kā vardarbība. Lai noskaidrotu, kas ir emocionālā vardarbība, ir izmantojama Bērnu tiesību komitejas izstrādātā definīcija terminam „garīgā vardarbība”: darbības, kas ietver pazemošanu, mocīšanu, mutisku ļaunprātīgu izmantošanu, izolācijas ietekmēšanu un citu praksi, kas izraisa vai var izraisīt psiholoģisku kaitējumu.⁵¹ Vēl starp vairākiem emocionālās vardarbības piemēriem kā visbiežāk izmantotos jāmin apsūkšanu, aizliegumu partnerim tikt ar ģimeni un draugiem, kontroli pār partnera finansu līdzekļiem, panākšanu, ka partneris kļūst finansiāli atkarīgs, aizliegumu strādāt, draudus fiziski izrēķināties, iebaidīšanu.⁵²

Piemērs: „... tiesa nāk pie secinājuma, ka objektīvu iemeslu dēļ, t.i., (atbildētāja) nešķirtās laulības dēļ pušu starpā izveidojās tādas attiecības, kuras prasītājai

⁴⁸ United Nations Publication: Strategies for Confronting Domestic Violence: A Resource Manual. Avots: Mnnesota Advocates for Human Rights, *Domestic Violence in Uzbekistan*, December 2000, 2.lpp.

⁴⁹ Talsu rajona tiesas 2004. gada 22.decembra nolēmums Lietā Nr. C36-0608 (4prim)/04, 1.lpp.

⁵⁰ Turpat, 2.lpp.

⁵¹ Turpat.

⁵² www.domesticviolence.org

psiholoģiski nav pieņemamas un iespējamās un kuru turpināšanu viņa (prasītāja) uzskata par cietsirdību pret sevi.”⁵³ Tālāk tiesa izmanto gramatisko tulkošanas metodi, lai noskaidrotu CL 74.panta 1.daļas 1.punkta piemērošanas iespēju: „Termins „cietsirdīgs” saskaņā ar Latviešu valodas skaidrojošās vārdnīcas doto skaidrojumu nozīmē vienaldzīgs, nejutīgs pret citu ciešanām. Termins „ciešanas” savukārt nozīmē smagi pārdzīvojumi, sāpes, mokas”. Analizējot emocionālo vardarbību, kuru prasītāja ir izcietusi, tiesa konstatē, ka „ar liecinieku liecībām ir pierādīts un nav apstrīdēts no atbildētāja puses, ka atklājusies situācija ar pirmo, nešķirto laulību bija ļoti mokoša prasītājai, pie tam, jāņem vērā, ka atbildētājs nekādus paskaidrojumus šai sakarā ar šo izveidojušos situāciju prasītājai nav devis un ignorējis šo situāciju, tādā veidā izrādot savu vienaldzību pret prasītājas pārdzīvojumiem. (...) ir pierādīta atbildētāja atsvešināšanās un prasītājas un viņas vajadzību ignorēšana pusotra gada laikā, kas tiesas ieskatā liecina par atbildētāja nejutību un vienaldzību pret prasītājas psiholoģiskajām ciešanām, kas saistītas ar ģimenes nesaskaņām un prasītājas mēģinājumiem un nespēju to noregulēt. Tiesa uzskata, ka patstāvīgs emocionālais diskomforts, kurā prasītāja dzīvo atbildētāja uzvedības dēļ, prasītājai izraisīja draudus viņas psihiskajam līdzsvaram. Par to liecina liecinieku liecības par prasītājas nemitīgu raudāšanu atbildētāja dēļ un ātrās palīdzības saukšanu sakarā ar prasītājas depresīvo stāvokli ģimenes nesaskaņu dēļ.(...) Tiesa uzskata, ka pie šādiem apstākļiem ir pamats secināt, ka laulības turpināšana prasītājai ir neiespējama tādu apstākļu dēļ, kuri ir atkarīgi no atbildētāja un kuru dēļ kopdzīve ar viņu būtu neizturama cietsirdība pret prasītāju”.⁵⁴

Šis ir vienīgais pētījuma autoru rīcībā esošais nolēmums, kurā tiesa tik trāpīgi identificē emocionālo vardarbību, izvērtējot lietas faktus, apstākļus un liecinieku liecības, kā arī vērtē CL 74.p. 1.d. 1.p. piemērošanas iespējas. Jāteic, ka pārējos pētījuma gaitā analizētajos nolēmumos tik plaša vardarbības klātbūtnes un vardarbības būtības analīze iztrūkst. Katrā ziņā pārējos nolēmumos emocionālā vardarbība atsevišķi netiek izdalīta.

Piemērs: lieta par laulības šķiršanu, kur, kā norāda prasītāja, laulība izirusi, jo atbildētājs bijis emocionāli un fiziski vardarbīgs, cita starpā minēts, ka vīram bijušas ārpuslaulības attiecības. Tiesa, vērtējot 74.p. 1.d. 1.p. piemērojamību, norāda: „...atbildētājam ir bijušas attiecības ar citu sievieti, viņš ir fiziski iespaidojis prasītāju un minētie apstākļi vērtējami kā neizturama cietsirdība pret prasītāju”.⁵⁵

Lai arī tiesa visai skopi analizē CL 74.p. 1.d. 1.p. piemērošanu un atsevišķi neizdala emocionālo vardarbību un fizisko, tomēr citu nolēmumu vidū šis ir izceļams ar to, ka atbildētāja ārpuslaulības sakarus tiesa ir vērtējusi kā neizturamu cietsirdību pret prasītāju un atbilstoši piemērojusi CL 74.p. 1.d. 1.p.

⁵³ Rēzeknes tiesas nolēmums Lietā Nr. C-26104203, Lietvedības Nr. C90/04, 5.lpp.

⁵⁴ Turpat.

⁵⁵ Talsu rajona tiesas 2004. gada 29. jūnija nolēmums Lietā Nr. C36-0243 (4prim)/04, 2.lpp.

Secinājumi:

- No tiesu nolēmumiem ir redzams, ka trūkst izpratnes par to, ka vardarbība ģimenē, kas tiek tieši vērsta pret sievieti, nopietni ietekmē ar ģimenē dzīvojošos bērnus, līdz ar to arī viņus padarot par vardarbības upuriem. Šādās lietās tiesām ir jāpiemēro ne tikai atbilstošās CL normas, bet arī Bērnu tiesību aizsardzības likums un starptautiskie cilvēktiesību līgumi.
- Tiesas nepietiekami interpretē „cietsirdības” jēdzienu, lielākoties to saistot tikai ar fizisku vardarbību.
- Tiesas neidentificē emocionālu vardarbību, līdz ar to šādos gadījumos netiek piemērots CL 74.p. 1.d. 1.p.

Bērna tiesību aizsardzība

No 62 nolēmumiem, ko pētījuma autores analizēja saistībā ar 74.panta 1.daļas 1. punktu, 30 nolēmumos ģimenē, kurā notika vardarbība pret māti, dzīvoja ar mazgadīgs bērns/bērni. Tikai 11 nolēmumos tiesa motīvu daļā ir norādījusi uz bērna klātbūtni vardarbīgajās attiecībās. 8 gadījumos bērna tiesības netika ņemtas vērā, proti, nolēmumā bērna klātbūtne tiek minēta tikai nolēmuma aprakstošajā daļā, 11 nolēmumos to aprakstošajā un arī motīvu daļā tiesa ir norādījusi, ka bērni ir cietuši gan fizisku, gan psiholoģisku vardarbību, taču tiesa nav piemērojusi ne nacionālajos normatīvajos aktos, nedz arī starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos iestrādātās bērnu tiesību aizsardzības normas.

Atbilstoši Konvencijas par bērna tiesībām 3. panta 1. daļai, 1959. gada Bērnu tiesību deklarācijas 2.principam⁵⁶ un Bērna tiesību aizsardzības likuma 6.panta 1. un 2. daļā⁵⁷ ietvertajam bērna tiesību aizsardzības pamatprincipam, visās darbības, kas saistītas ar bērnu, ir jāievēro bērna tiesību un interešu prioritāte.

Princips par bērna vislabāko interešu ievērošanu ir iekļauts arī 1979. gada Konvencijā par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu. Proti, prasība „nodrošināt, lai audzināšana ģimenē ietvertu sevī pareizu mātes lomas kā sociālas funkcijas izpratni un vīriešu un sieviešu kopīgas atbildības atzīšanu par savu bērnu audzināšanu un attīstību, ar nosacījumu, ka visos gadījumos bērna intereses ir dominējošās”⁵⁸ un norāde, ka visos jautājumos, kas skar laulības un ģimenes attiecības „bērna interesēm ir jābūt primārajām”⁵⁹.

Bērna tiesības uz aizsardzību pret visām vardarbības formām nosaka Konvencijas par bērna tiesībām 19.pants, pieprasot bērna aizsardzību pret „visām fiziskās vai garīgās vardarbības

⁵⁶ Bērnu tiesību deklarācijas 2.princips „Bērnam ar likumu un citiem līdzekļiem jānodrošina īpaša aizsardzība, kā arī jārada iespējas un labvēlīgi apstākļi veselīgai un normālai fiziskai, intelektuālai, tikumiskai, garīgai un sociālai attīstībai brīvības un cieņas apstākļos. Pieņemot šai nolūkā likumus, galvenajam jābūt bērna interešu vislabākās nodrošināšanas apsvērumam.”

⁵⁷ „(1) Tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, bērna tiesības un intereses ir prioritāras. (2) Visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes, prioritāri ir jānodrošina bērna tiesības un intereses.”

⁵⁸ 5.panta (b) daļa.

⁵⁹ 16. (1)(d).pants.

formām”⁶⁰ atrodies vecāku aprūpē. No šīs tiesību normas izriet, ka nosauktās vardarbības formas ietver tās darbības, „kas notiek ģimenes mājā.”⁶¹ Savukārt Konvencijas par bērna tiesībām 16.pants un Bērna tiesību aizsardzības likuma 9.pants paredz bērna tiesības uz privāto dzīvi un personas neaizskaramību un brīvību, nosakot, ka pret bērnu nedrīkst izturēties cietsirdīgi, nedrīkst viņu mocīt un fiziski sodīt, kā arī ir aizliegts aizskart bērna cieņu un godu.⁶² Jāteic, ka minētās tiesību normas nacionālo tiesu nolēmumos, kurus analizēja pētījuma autore, nebija nedz piemērotas, nedz arī vērtētas piemērošanai.

Piemērs: Lieta par laulības šķiršanu, uzturlīdzekļu piedziņu un aizgādības tiesību atņemšanu, kur aprakstošajā un arī motīvu daļā ir norādīts, ka atbildētāju ir aizturējusi policija par krimināli sodāma nozieguma izdarīšanu, t.i., par to, ka atbildētājs ilgstoši bija apmierinājis savas dzimumtieksmes un arī izvarojis prasītājas nepilngadīgu meitu, par ko ir ierosināta krimināllieta. Pēc notikušā prasītāja nevēlējās palikt laulībā ar atbildētāju un lūdza tiesu noteikt atsevišķu aizgādību pār viņas un atbildētāja kopīgo meitu (šī meita netika pakļauta seksuālai vardarbībai – aut.) Izvērtējot lietas apstākļus, tiesa norāda, ka „nav pieņemams atbildētāja apgalvojums, ka laulības saglabāšana ir nepieciešama bērna dēļ, jo šāda situācija ģimenē var nelabvēlīgi atsaukties arī uz bērna fizisko un psiholoģisko attīstību.”⁶³ Tiesa lemj par aizgādības tiesību pār meitu izbeigšanu tēvam un daļā par laulības šķiršanu tiesa pamatoti piemēro CL 74.p. 1.d. 1.p.

Vērtējot šo nolēmumu kopumā, jāatzīst, ka tas ir ļoti pozitīvs un visai netipisks piemērs, kurā tiesa ne tikai identificē vardarbību pret bērnu, bet arī vērtē vardarbības postošās sekas uz bērna fizisko un psiholoģisko attīstību un atzīst, ka laulības saglabāšana nebūtu saskaņā ar bērna vislabākajām interesēm. Tādējādi tiesa īsteno bērna tiesību aizsardzības pamatprincipu, kas nostiprināts Konvencijas par bērna tiesībām 3. panta 1. daļā, Bērna tiesību deklarācijas 2. principā un Bērna tiesību aizsardzības likuma 6. panta 1. un 2. daļā, lai gan nolēmumā tiesa iepriekš uzskaitīto tiesību instrumentu piemērošanu nevērtē un nolēmumā nepiemēro.

Efektīvākai bērna tiesību aizsardzības īstenošanai tiesa būtu varējusi vērtēt ne tikai CL attiecīgo tiesību normu piemērošanu, bet arī, piemēram, Konvencijas par bērna tiesībām 19.pantu, kas pieprasa bērna aizsardzību pret „visām fiziskās un garīgās vardarbības formām”, atrodies vecāku aprūpē, kā arī Konvencijas 16. pantu un Bērna tiesību aizsardzības likuma 9.pantu, kas aizsargā bērna tiesības uz privāto dzīvi un personas neaizskaramību, kā arī aizliedz cietsirdīgu izturēšanos.

Nereti tiesas, izskatot lietas par laulības šķiršanu, kurās ir vardarbības pret bērnu epizodes vai arī bērni iesaistīti kā vardarbības ģimenē liecinieki, cietsirdīgās darbības kā vardarbību pret bērnu nesaista. Vardarbības fakts tiek pieminēts tikai nolēmuma aprakstošajā daļā un tālāk nolēmumā netiek analizēts:

⁶⁰ 19. panta 1. punkts.

⁶¹ Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas rokasgrāmata. Apvienoto Nāciju Bērnu fonds. 2002. 265.lpp.

⁶² 9.p. 1. un 2. daļa

⁶³ Rēzeknes tiesas nolēmums lietā Nr. C-26104203, Lietvedības Nr. C90/04, 5.lpp.

Piemērs: lietā par laulības šķiršanu, kurā prasītāja norādījusi, ka laulības laikā atbildētājs ir pielietojis fizisku spēku gan pret prasītāju, gan pret viņu nepilngadīgo dēlu. Šajā gadījumā tiesa vardarbību pret bērnu nolēmumā vispār nevērtēja, tikai lēma par laulības šķiršanu, piemērojot CL 74.p. 1.d. 1.p. saistībā ar pret prasītāju vērsto fizisko vardarbību.

Secinājumi:

- No pētījuma autoru rīcībā esošajiem tiesu nolēmumiem ir secināms, ka vairumā gadījumu tiesas nepārzina Latvijai saistošos starptautiskos cilvēktiesību līgumus un to piemērošanas iespējas, lai gan šie dokumenti ir tieši piemērojami un ir izmantojami bērna tiesību efektīvākai aizsardzībai.
- Ļoti reti tiesas piemēro Bernu tiesību aizsardzības likumu. Ja tas tomēr tiek darīts, tad visbiežāk tikai atsauces veidā, neatklājot tiesību normas saturu un neanalizējot piemērojamo tiesību normu.
- Nolēmumos, no kuru aprakstošās daļas izriet, ka bērns ir fiziskās vardarbības liecinieks ģimenē, visbiežāk pats bērns netiek uztverts kā vardarbības upuris, lai gan šāda prakse ir pretēja starptautisko cilvēktiesību standartiem, kas norāda, ka bērns, kurš atrodas ģimenē, kurā noris vardarbība, ir garīgās vardarbības upuris un par tādu arī ir uztverams.

3. Vecāku pienākums uzturēt bērnu samērā ar viņu mantisko stāvokli.

3.1.Tiesiskais regulējums.

Konvencijas par visa veida diskriminācijas izkaušanu pret sievieti 16.pants norāda, ka Dalībvalstīm ir jāveic pasākumi diskriminācijas likvidēšanai attiecībā uz sievietēm visos jautājumos, kas saistīti ar laulībām un ģimenes attiecībām, un it īpaši, pamatojoties uz vīriešu un sieviešu vienlīdzību, kā arī jānodrošina vienādas tiesības un pienākumi laulības un tās šķiršanas laikā,⁶⁴ kā arī vienādas tiesības un pienākumi vīriešiem un sievietēm kā vecākiem, neatkarīgi no viņu ģimenes stāvokļa, jautājumos, kas saistīti ar viņu bērniem, pie tam visos gadījumos primāras ir bērnu intereses.⁶⁵

2003. gada 1. janvārī stājās spēkā grozījumi Latvijas Republikas Civillikuma Ģimenes tiesību daļā,⁶⁶ kas būtiski skāra uzturlīdzekļu piedziņas jautājumus. Nozīmīgākā izmaiņa ir tā, ka likuma 179. panta 5. daļa nosaka minimālo uzturlīdzekļu apmēra esamību:

⁶⁴ 16.panta (c) daļa.

⁶⁵ 16.panta (d) daļa.

⁶⁶ Civillikuma redakcija, kas bija spēkā līdz 2003. gada 1. janvārim, likuma 179. panta 1. un 2. daļa noteica: "Vecāku pienākums ir rūpēties samērā ar viņu mantas un sabiedrisko stāvokli par viņu varā esošu bērnu dzīvību un labklājību, sagādāt viņiem uzturu, t.i., dot ēdienu, mitekli, apģērbu, viņus kopt, audzināt un skolot.

“Minimālo uzturlīdzekļu apmēru, kuru bērnam nodrošināt ir pienākums katram no vecākiem neatkarīgi no viņa mantas stāvokļa, nosaka Ministru kabinets, ņemot vērā valstī noteikto iztikas minimumu un bērna vecumu.”

No minētās tiesību normas izriet, ka tiesa nevar noraidīt pret vecāku (vecākiem) celto prasību par uzturlīdzekļu piedziņu bērnam, kā arī nevar uzturlīdzekļus piedzīt mazākā apmērā par to, kāds ir noteikts Ministru kabineta 2003. gada 1. jūlija noteikumos Nr. 348 “Noteikumi par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam”.⁶⁷ CL 179.p. 5. d. ir vērtējama kā būtisks panākums bērna un viņu audzinošā vecāka tiesību un interešu aizsardzībā. Šī tiesību norma aizsargā bērna tiesības saņemt uzturlīdzekļus no otra vecāka, jo tiek izslēgta iespēja, ka tiesa varētu noraidīt prasību par uzturlīdzekļu piedziņu tāpēc, ka atbildētājs pierāda ienākumu neesamību.

Ministru kabineta noteikumi Nr. 348 paredz, ka katra vecāka pienākums ir katru mēnesi nodrošināt saviem bērniem minimālos uzturlīdzekļus, kuru apmērs bērnam līdz 7 gadu vecuma sasniegšanai ir 25% no minimālās mēneša darba algas jeb patlaban Ls 22,50,⁶⁸ bet bērnam no 7 gadu vecuma sasniegšanas līdz 18 gadu vecumam – 30% no valstī noteiktās minimālās darba algas jeb patlaban Ls 27,00.⁶⁹ No 2004. gada augusta darbu uzturlīdzekļu izmaksu sāka Uzturlīdzekļu garantiju fonds, kas izmaksā uzturlīdzekļus bērnam saskaņā ar Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma 3. panta pirmā daļu: (1) ja tiesas nolēmuma (sprieduma) par uzturlīdzekļu piedziņu izpildi tiesu izpildītājs atzinis par neiespējamu; (2) ja vecāks, kuram ar tiesas nolēmumu (nolēmumu) noteikts pienākums maksāt uzturlīdzekļus savam bērnam, tiesas nolēmumu (nolēmumu) par uzturlīdzekļu piedziņu pilda apmērā, kas ir mazāks par minimālo uzturlīdzekļu apmēru (nepārsniedzot tiesas nolēmumā (spriedumā) noteikto).

3.2. Tiesu nolēmumu analīze.

Pētījuma tapšanas gaitā uzturlīdzekļu piedziņas lietās tika analizēti 103 nolēmumi.

Tikai 8 nolēmumos no 103, nepilngadīgo bērnu uzturam prasītāji ir bērnu tēvi, kuru aprūpē bērni atrodas. Šajos gadījumos bērnu mātes par bērniem neinteresējas, lieto alkoholu, viņām ir izveidojušās jaunas attiecības, divos gadījumos izbraukušas dzīvot un strādāt ārvalstīs. Visos gadījumos prasītāju dzīvesvieta ir ārpus Rīgas, pārsvarā laukos.

Bērnu apgādāšana līdz tam laikam, kad viņi var sevi paši apgādāt, gulstas uz tēvu un māti samērā ar viņu mantas stāvokli.” Savukārt likuma 181.panta 3. daļa noteica vecāku pienākumu uzturēt bērnu gadījumos, kad vecāki dzīvo šķirti, bet bērni palikuši pie viena no vecākiem: “Katram no vecākiem jāpiedalās samērā ar saviem mantas līdzekļiem to bērnu uzturēšanā, kuri palikuši pie otra no vecākiem.” Likums nenoteica uzturlīdzekļu apmēra pieļaujamo minimālo robežu, kā arī pienākumu katram no vecākam gādāt par bērna uzturu.

⁶⁷ LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments. Tiesu prakse civillietu izskatīšanā par bērna izcelšanās noteikšanu, adopcijas apstiprināšanu un atcelšanu, uzturlīdzekļu piedziņu no vecākiem bērna uzturēšanai, laulības šķiršanu un neesamību, Rīga, 2004. gada septembris.

⁶⁸ Līdz 2006. gada 1. janvārim – Ls 20,00.

⁶⁹ Līdz 2006. gada 1. janvārim – Ls 24,00.

Analizējot tiesu nolēmumus ir redzams, ka tiesas nosakot uzturlīdzekļu apmēru, nereti ir vadījušās tikai pēc tā, lai tiktu nodrošinātas bērna pamatvajadzības – pārtika un apģērbs, taču izdevumus par bērna audzināšanu, garīgo attīstību, interešu attīstību un spēju izkopšanu – grāmatas, attīstošās rotaļlietas, pulciņu, sporta nodarbību, mūzikas skolas, teātra un kino apmeklējumus uzskatījušas par nepamatotiem.⁷⁰ Attiecībā par minimālo uzturlīdzekļu apjomu jāatzīst, ka tas varētu būt relatīvi pietiekams gadījumos, ja ģimenē ir vairāk par trim bērniem, taču tiesu prakse rāda, ka vairumā gadījumu prasītāji piedzen līdzekļus viena vai divu, retāk trīs bērnu uzturam.

Vērojama tendence, ka Ministru kabineta noteikto minimālo uzturlīdzekļu summu tiesa bieži vien nosaka gadījumos, kad nav pietiekamu pierādījumu par atbildētāja ienākumiem. Neatkarīgi no tā vai atbildētājs strādā vai nē, tikai dažos nolēmumos tiesa ņēmusi vērā apstākli, ka atbildētājs ir darbaspējīgā vecumā, viņam ir pietiekoša izglītība vai kvalifikācija, un nav nekādu attaisnojošu iemeslu, lai viņš nevarētu ar savu darbu gūt līdzekļus un dot saviem bērniem pietiekamu uzturu.

Latvijas Republikas Civillikuma 179. pants nosaka vecāku pienākumu samērā ar savu mantas stāvokli uzturēt bērnu līdz laikam, kad bērns pats var sevi apgādāt. Četros gadījumos prasību par uzturlīdzekļu piedziņu pret kādu no vecākiem cēlušī tikko pilngadību sasnieguši bērni. Visi mācās vispārizglītojošo vai profesionālo skolu dienas nodaļās, un tādēļ nevar sevi apgādāt. Trīs gadījumos prasība celta pret tēvu, vienā – pret māti.

Nolēmumu analīzei tika izvēlēti šādi kritēriji:

- tiesas piedzīto uzturlīdzekļu apmēra samērojāmība ar atbildētāja ienākumiem;
- tiesas piedzīto uzturlīdzekļu apmērs saistībā ar to, vai atbildētājs atzīst vai neatzīst prasību;
- gadījumi, kad tiek piedzīta valstī noteiktā minimālā uzturlīdzekļu summa (pēc 2003. gada 1. janvāra);
- pierādījumu vērtēšana.

Tiesas piedzīto uzturlīdzekļu apmēra samērojāmība ar atbildētāja ienākumiem

Konvencija par jebkuras sievietes diskriminācijas izskaušanu paredz, ka dalībvalstīm jānodrošina “*vienādas tiesības un pienākumus vīriešiem un sievietēm kā vecākiem, neatkarīgi no viņu ģimenes stāvokļa, jautājumos, kas saistīti ar viņu bērniem; visos gadījumos bērnu intereses ir dominējošas.*”⁷¹

Prasība par abu vecāku tiesību un pienākumu līdzvērtību ir ietverta Latvijas Republikas Civillikuma 179. panta pirmajā daļā, kas nosaka: “*Vecāku pienākums ir samērā ar viņu mantas stāvokli uzturēt bērnu. Šis pienākums gulstas uz tēvu un māti līdz laikam, kad bērns pats var sevi apgādāt.*”

⁷⁰ Valkas rajona tiesas 2004. gada 4. oktobra nolēmums lietā Nr. C38028004.

⁷¹ ANO Konvencija par jebkuras sievietes diskriminācijas izskaušanu, 16. pants 1. (d).

No minētās tiesību normas izriet, ka vienīgais kritērijs uzturlīdzekļu apmēra noteikšanai ir samērība jeb proporcionalitāte ar vecāku mantas stāvokli. Turklāt jāievēro, ka “mantas stāvokli” veido ne vien ienākumi no darba algas, bet arī kustamā un nekustamā manta, kas pieder vecākiem. No tiesu nolēmumiem, kas analizēti šī pētījuma tapšanas gaitā, ir redzams, ka tiesas bieži vien mantas stāvokli vērtē vienīgi pēc darba algas apmēra, taču neņem vērā, vai atbildētājam, piemēram, pieder automašīna, dzīvokļa vai zemes īpašumi. Tomēr praksē sastopami arī pretēji piemēri, proti:

Piemērs: Prasītāja lūdz piedzīt no atbildētāja divu nepilngadīgo bērnu uzturam Ls 160 jeb Ls 80 katram bērnam mēnesī, norādot, ka bērnu uzturēšanas izdevumi ir Ls 300 mēnesī. Uzskata, ka kaut arī atbildētāja ienākumi ir krietni lielāki, vecāki var segt bērnu uzturēšanas izdevumus vienādās daļās. Prasītāja norāda, ka viņas ienākumi, ko veido darba alga ir Ls 80 mēnesī, prasītāja studē un mācību laikā algo aukli bērniem, turpretī atbildētājam ir savs business – nekustamā īpašuma firma. Atbildētājs prasību atzīst daļēji, norādot, ka var bērnu uzturam Ls 20 katram bērnam mēnesī, kas atbilst MK noteiktajam minimālajam uzturlīdzekļu apmēram. Iesniedz izziņu, ka viņa darba alga ir Ls 80 mēnesī. Tiesa apšaubā izziņas par darba algu patiesumu, jo tas ir klajā pretrunā ar CSDD izziņu, ka atbildētājam pieder automašīnas Mazda un Mercedes Benz. Tiesa ņem vērā apstākli, ka atbildētājs ir vienīgais savas firmas īpašnieks, firmas pamatkapitāls ir Ls 10 000, atbildētājam ir laba izglītība un viņš ir darba spējīgā vecumā. Pieprasīto uzturlīdzekļu apmēru Ls 80 katram bērnam tiesa atzīst par pamatotu un prasību apmierina pilnībā.⁷² Vēlāk atbildētājs spriedumu pārsūdzēja apelācijas kārtībā, un Rīgas Apgabaltiesa spriedumu atstāja negrozītu.⁷³ Tomēr, kad atbildētājs spriedumu pārsūdzēja kasācijas kārtībā, un kasācijas instances tiesa spriedumu atcēla un nosūtīja lietu jaunai izskatīšanai, pamatojoties uz to, ka *“tiesa, nosakot uzturlīdzekļu apmēru, pamatojusi to tikai ar atbildētāja mantisko stāvokli, bet vispār nav noskaidrojusi un vērtējusi, kāds ir prasītājas (...) mantiskais stāvoklis, jo lietā vispār nav nekādu ziņu par viņas ienākumiem un mantisko stāvokli. Līdz ar to nav iespējams noteikt piedzenamo uzturlīdzekļu apmēru atbilstoši Civillikuma 179. panta pirmās daļas prasībām, kur noteikts, ka vecāku pienākums uzturēt savus bērnus samērā ar viņu mantas stāvokli gulstas gan uz tēvu, gan uz māti.”*⁷⁴

Nacionālās tiesību normas paredz iespēju bērnam īstenot CL ietvertās tiesības uz uzturu arī gadījumos, ja vecāku nav vai vecāki nespēj bērnu uzturēt. Viens no mehānismiem ir iespēja saņemt uzturlīdzekļus bērna uzturam MK noteiktajā minimālajā apmērā, pieprasot tos no Uzturlīdzekļu garantiju fonda. Taču likums paredz arī citu mehānismu. Tā, CL 179. panta pirmā daļa nosaka, ja „vecāku nav vai viņi nespēj uzturēt bērnu, šis pienākums līdzīgās daļās gulstas uz vecvecākiem.” Nevienā no nolēmumiem, ko analizēja šī pētījuma autores, prasītājs nebija cēlis prasību par uzturlīdzekļu piedziņu pret bērna vecvecākiem. Tas norāda

⁷² Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2004. gada 20. aprīļa nolēmums lietā Nr. C29234404.

⁷³ Rīgas Apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2004. gada 14. jūlija nolēmums lietā Nr. C29234404 CA-4008/3.

⁷⁴ LR Augstākās tiesas Senāta 2004. gada 3. novembra nolēmums lietā Nr. SKC-647.

uz to, ka, sabiedrība šādu iespēju neizmanto savu tiesību nezināšanas dēļ. Krīzes centra “Skalbes” darbā bijis tikai viens gadījums, kad prasītāja, nespējama piedzīt uzturlīdzekļus no bērnu tēva, piekrita celt prasību pret bērnu tēva māti, kam piederēja nekustamais īpašums – zeme un ēkas, kā arī zemnieku saimniecība.

Veicot pētījumu, šo faktoru – tiesas piedzīto uzturlīdzekļu apmēra samērojāmību ar atbildētāja ienākumiem – izvērtēt bija sarežģīti, jo vairāk nekā pusē visu nolēmumu, proti, 52 nolēmumos, vispār nebija norādīts atbildētāja mantas stāvoklis un darba algas apmērs. Gadījumos, kad ienākumu līmenis ir norādīts, lielākais mēneša ienākums atbildētājam bija Ls 200, mazākais, saskaņā ar atbildētāja iesniegto darba līgumu – Ls 20, taču caurmēra ienākumi ir Ls 143 mēnesī.

Tai pat laikā lielākā pieprasītā uzturlīdzekļu summa bija Ls 100 mēnesī vienam bērnam (šajā lietā tiesa atzina par iespējamu piedzīt Ls 20), bet mazākā summa – Ls 10. Lielākā tiesas piedzītā summa bija Ls 100 vienam bērnam mēnesī, bet mazākā – Ls 10 mēnesī. Vidējā uzturlīdzekļu summa, ko vienam bērnam mēnesī tiesas nosprieda piedzīt bija Ls 39,33 mēnesī.

Tiesas piedzīto uzturlīdzekļu apmērs saistībā ar to, vai atbildētājs atzīst vai neatzīst prasību

Latvijas Republikas Civilprocesa likuma 163. panta otrā daļa noteic, ka „(..) tiesa noskaidro, vai prasītājs uztur prasību, vai atbildētājs atzīst prasību un vai puses nevēlas noslēgt izlīgumu vai nodot lietu izskatīšanai šķīrējtiesā.” Savukārt Civilprocesa likuma 93. panta pirmā daļa noteic: *”Katrai pusei jāpierāda tie fakti, uz kuriem tā pamato savus prasījumus vai iebildumus. Prasītājam jāpierāda savu prasījumu pamatojība. Atbildētājam jāpierāda savu iebildumu pamatojība.”* Ne vienmēr procesa laikā atbildētājs ir pamatojis, kāpēc nespēj maksāt pieprasīto uzturlīdzekļu summu. Nereti tiesas akceptē atbildētāja mutiskus paskaidrojumus bez attiecīgiem pierādījumiem.

Piemērs: Prasītāja pieprasa piedzīt no atbildētāja bērna uzturam Ls 60 mēnesī, tiesā viņa paskaidro, ka atbildētājam ir darbs un pietiekami ienākumi, viņam palikusi visa iedzīve, automašīna. Atbildētājs atzīst, ka var maksāt Ls 25 mēnesī, norādot, ka šobrīd stājies bezdarbnieku uzskaitē, meklē citu piemērotāku darbu. Tiesa atzīst, ka *„Prasība par uzturinaudas piedziņu apmierināma tādā apmērā, kādā to atzina atbildētājs, t.i. par 25,- Ls mēnesī, jo lietā ir izziņa par viņa algu (..) MRS, taču tiesas sēdē atbildētājs uzrādīja darba grāmatiņu, ka no darba viņš ir atbrīvots pēc paša vēlēšanās. Līdz ar to tiesai nav pamata uzskatīt, ka atbildētāja ienākumi ir tādi, kas nodrošinātu prasītājas pieprasīto uzturinaudas apmēru.”*⁷⁵ Tiesas sēdē atbildētājs paskaidroja, ka darbu MRS bijis spiests atstāt veselības stāvokļa dēļ.⁷⁶

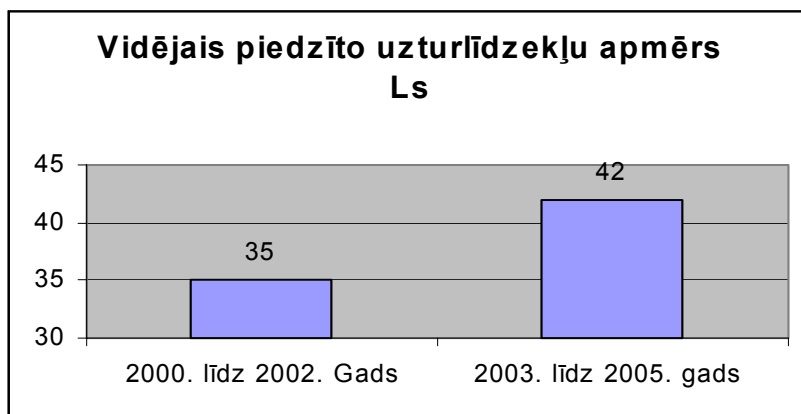
Nolēmumā nebija norādīts, ka atbildētājs ir iesniedzis kādus pierādījumus par to, ka viņa veselības stāvoklis nav pietiekami apmierinošs, lai nevarētu turpināt strādāt iepriekšējā darbavietā. Līdz ar to ir pamats apšaubīt, cik nopietni tiesa ir pārbaudījusi lietas apstākļus un izvērtējusi pierādījumus.

⁷⁵ Valkas rajona tiesas 2002. gada 16. oktobra nolēmums lietā Nr. C 38040505.

⁷⁶ Turpat.

Tajos gadījumos, kad atbildētājs ir atzinis prasību (27 no 103 nolēmumiem) tiesa ir piedzinusi pieprasīto summu pilnībā. Vairākos gadījumos atbildētājs ir atzinis prasību, ja tiek prasīta minimālā uzturlīdzekļu summa, tāpēc, ka to prasa likums. Tikai vienā gadījumā atbildētājs bija iesniedzis apelācijas sūdzību Kurzemes apgabaltiesā par pirmās instances tiesas nolēmumu, ar kuru no viņa tika piedzīta minimālā uzturlīdzekļu summa, norādot, ka bērna uzturam varot maksāt ne vairāk kā Ls 10 mēnesī. Apelācijas instances tiesa viņa sūdzību neapmierināja un atstāja spēkā pirmās instances tiesas nolēmumu, norādot, ka *“atbildētāja piekrišana maksāt meitas uzturam Ls 10 mēnesī ir nepamatota un ir pretrunā valstī noteiktai politikai vecāku pienākumā nodrošināt katram savam bērnam minimālo uzturlīdzekļu apmēru, neatkarīgi no viņa mantas stāvokļa.”*⁷⁷

Uzturlīdzekļu apmēra pieaugums.

Pēc 2003. gada 1. janvāra, un pēc tam, kad tika noteikts minimālais uzturlīdzekļu apmērs, piedzītais uzturlīdzekļu vidējais apmērs ir pieaudzis.

Piemērs: Pirmās instances tiesā prasītāja divu nepilngadīgo meitu uzturam lūgusi piedzīt Ls 50 katrai meitai, kopā Ls 100 mēnesī. Tiesa prasību apmierināja daļēji, piedzenot no atbildētāja uz pusi mazāku summu – Ls 25 katram bērnam mēnesī. Atbildētājs iesniedza apelācijas sūdzību Kurzemes Apgabaltiesā, kas atzina, ka prasītājas sākotnēji pieprasītā summa ir pamatota *“pamatojoties uz to, ka valsts noteiktais iztikas minimums vienam cilvēkam ir Ls 99,47 mēnesī.”* Tiesa vērtējusi, ka *„atbildētājs slēpj savu darba vietu un nav iesniedzis izziņas par reālajiem ienākumiem un savu mantisko stāvokli, bet prasītājas argumenti norāda uz to, ka tie ir pietiekoši, lai uzturētu, izglītotu un sniegtu nepieciešamo veselības aprūpi saviem*

⁷⁷ Kurzemes Apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2005. gada 7. marta nolēmums lietā Nr. C36050104 CA 008305.

bērniem (..)” Tiesa apmierināja prasītājas prasību, piedzenot Ls 50 mēnesī katrai meitai.⁷⁸

Pierādījumu vērtēšana

Ļoti būtisks faktors nolēmuma motīvu daļā ir pierādījumu vērtēšanai. Tiesas bieži vien izvērtē lietas apstākļus formāli, nevis pēc būtības. Latvijas Republikas Civilprocesa likuma 97. panta 1. daļa noteic, ka “*tiesa novērtē pierādījumus pēc savas iekšējās pārlicības, kas pamatota uz tiesas sēdē vispusīgi, pilnīgi un objektīvi pārbaudītiem pierādījumiem, vadoties no tiesiskās apziņas, kas balstīta uz loģikas likumiem, zinātnes atziņām un dzīvē gūtiem novērojumiem.*” Taču praksē nereti sastopams, ka pieņemot nolēmumu, tiesa vadījiesies pēc formāliem iesniegtiem pierādījumiem. Piemēram, gadījumos, kad vīrietis darbaspējīgā vecumā atnes izziņu, ka viņa ienākumi ir Ls 36 mēnesī, tiesa šo pierādījumu atzīst par pamatotu. Vai gadījumos, kad atbildētājs strādā ārzemēs – Anglijā vai Īrijā, bet tiesa atzīst, ka, piemēram, Ls 30 uzturlīdzekļi bērnam ir pietiekami un samērīgi ar atbildētāja ienākumiem, kaut arī no dzīvē gūtiem novērojumiem ir skaidrs, ka minētajās valstīs pat nekvalificēti strādnieki pelna vismaz Ls 600 mēnesī.

Piemērs: Prasītāja meitas uzturam vēlas piedzīt Ls 30 mēnesī. Atbildētājs esot atradis darbu Rīgā. Atbildētājs prasību atzīst daļēji, jo vairāk par Ls 20 neesot spējīgs maksāt. “Tiesa novērtējot lietā iesniegtos materiālus, abu pušu paskaidrojumus atzīst (..) uztur nauda piedzenama tādā apmērā, kā to atzina pats atbildētājs Ls 20 mēnesī, jo pierādījumu par viņa lielākiem ienākumiem lietā nav. Kā paskaidroja atbildētājs, viņš meklē darbu un ir cerības to atrast savā profesijā – apsardzē. Kopš vasaras strādā tikai gadījuma darbos. Tanī pašā laikā no paskaidrojumiem, kas atspoguļoti nolēmumā ir redzams, **ka atbildētājs ir mājas pārvaldnieks un šis darbs aizņem daudz laika.**”⁷⁹

Tiesa nevērtē, vai mājas pārvaldnieka darbs nes kādus ienākumus vai nenes; šajā gadījumā tiesai, balstoties uz dzīvē gūtiem novērojumiem, bija jāvērtē, vai darot darbu, kas aizņem daudz laika un, zinot, ka mājas pārvaldnieka amats parasti ir algots, atbildētājs varētu maksāt bērna uzturam pilnu prasītājas pieprasītu uzturlīdzekļu summu.

3.3. Secinājumi.

- Ir vērojama iezīme, ka dažādās tiesās tiesu prakse uzturlīdzekļu piedziņas lietās ir atšķirīga.⁸⁰ Tā, piemēram, vienas tiesas nolēmumi lielākoties raksturojami kā pamatoti, respektīvi, tiesa ņēmusi vērā reālos lietas apstākļus, izvērtējusi faktus un pierādījumus, analizējusi piemērojamo tiesību normu. Savukārt citā tiesā nolēmumos iztrūkst apstākļu

⁷⁸ Kurzemes Apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2005. gada 10. janvāra nolēmums lietā Nr. C20-2848/04/02 CA003405.

⁷⁹ Valkas rajona tiesas 2002. gada 4. janvāra nolēmums lietā Nr. C 38046601/110/02.

⁸⁰ Šī iezīme attiecināma arī uz nolēmumiem, kas analizēti pētījuma iepriekšējā nodaļā.

un pierādījumu izvērtēšana, netiek analizētas piemērojamās tiesību normas, iztrūkst nolēmuma pamatotības.

- Ministru kabineta noteikto minimālo uzturlīdzekļu summu tiesa nereti nosaka gadījumos, kad nav pietiekamu pierādījumu par atbildētāja ienākumiem, neatkarīgi no tā vai atbildētājs strādā algotu darbu vai nē.
- No vairākiem nolēmumiem izriet, ka tiesa ņemusi vērā reālos lietas apstākļus, piemēram, kaut arī atbildētājs ir norādījis, ka ir bezdarbnieks, tiesa izvērtē pierādījumus kas liecina par neoficiāli gūtiem ienākumiem un uzturlīdzekļu summu aprēķina no tiem.
- Iepriecina tie nolēmumi, kuros tiesa norādījusi, ka atbildētājs ir darba spējīgs, lai gūtu ienākumus un nodrošinātu bērnu uzturam summu, kas ir lielāka nekā noteiktā minimālā uzturlīdzekļu summa.
- Līdz ar minimālo uzturlīdzekļu noteikšanu 2003. gada 1. jūlijā un Uzturlīdzekļu garantiju fonda izveidošanu un uzturlīdzekļu izmaksu sākumu 2004. gada 1. augustā, pieaug to prasību skaits, kad prasītāji piedzen uzturlīdzekļus iepriekš šķietami bezcerīgos gadījumos.⁸¹

Saistībā ar uzturlīdzekļu jautājumu bērniem pētījuma tapšanas gaitā ir izkristalizējušās trīs problēmjas, proti:

1) liels nedeklarēto ienākumu īpatsvars valstī (“aploksņu algas”). Prasītājam ir neiespējami pierādīt to, ka reāli atbildētāja ienākumi pat vairākkārt pārsniedz oficiāli norādītos. Tam šķēršļus liek arī likuma norma par pierādīšanas pienākumu prasītājam. Saskaņā ar Latvijas Republikas Civilprocesa likumu “*Katrai pusei jāpierāda tie fakti, uz kuriem tā pamato savus prasījumus vai iebildumus. Prasītājam jāpierāda savu prasījumu pamatotība. Atbildētājam jāpierāda savu iebildumu pamatotība.*” (CPL 93. panta pirmā daļa). Tādējādi, gadījumos, kad atbildētājs slēpj savus patiesos ienākumus mantas stāvokli, prasītājam ir neiespējami pierādīt to, ka atbildētāja ienākumi faktiski ir daudz lielāki par uzrādītajiem.

2) Fakts, ka sievietes (kas parasti uzturlīdzekļu piedziņas lietās ir prasītājas) daudz biežāk nekā vīrieši strādā oficiālos, taču salīdzinoši zemu atalgotos darbos valsts pārvaldē, valsts finansētās iestādēs (slimnīcās, skolās, bērnudārzos). Tādējādi, gadījumos, kad atbildētājs oficiāli ir bezdarbnieks, vai arī saņem minimālo algu, bet viņa patiesos ienākumus veido nedeklarētā darba samaksa, prasītājas ienākumi ir daudz lielāki nekā atbildētāja ienākumi. Līdz ar to lielākā finansiālā nasta bērnu uzturēšanā ir sievietei.

4. Uzturlīdzekļi laulātajam, ja otrs laulātais ar savām darbībām veicinājis laulības iziršanu (Civillikuma 80.pants).

4.1. Tiesiskais regulējums.

⁸¹ Tā 28 tiesas nolēmumos no 63, kas taisīti laika posmā no 2003. gada 1. janvāra, kad stājās spēkā Civillikuma grozījumi, kas noteica, ka katram vecākam ir pienākums nodrošināt bērnam uzturu minimālajā apmērā, tika piedzīti uzturlīdzekļi minimālajā apmērā.

Latvijas Republikas Civillikuma 80. pants noteic, ka “šķirot laulību vai pēc laulības šķiršanas bijušais laulātais var prasīt līdzekļus no otra bijušā laulātā samērā ar viņa mantas stāvokli, ja pēdējais ar savām darbībām veicinājis laulības iziršanu un līdzekļi nepieciešami iepriekšējā labklājības līmeņa nodrošināšanai vai uzturam.” Tādējādi likums aizsargā to laulāto, kas nav bijis vainojams pie laulības iziršanas. Īpaši svarīgi tas varētu būt gadījumos, kad laulības šķiršanas iemesls bijusi vardarbība ģimenē, proti, CL 74. p. 1.d. 1.p. Kā zināms, bieži vien sievietes ir tās, kas laulības laikā gūst mazākus ienākumus, viņu karjeras izaugsmi ietekmē bērnu nākšana pasaulē, tai pat laikā bez sievietes ieguldījuma ģimenes labklājības nodrošināšanā arī vīrietis nevarētu gūt pietiekamus ienākumus un peļņu. „Finansiālajiem ieguldījumiem, kā arī ieguldījumiem, kam nav finansiāla rakstura, jāpiešķir vienāda nozīme.”⁸²

Šķirot laulību sievietes bieži vien zaudē materiālo labklājību, kas tām bijusi laulības laikā, reizēm viņu pašu ienākumi, sevišķi, ja sievietes rūpējas par maziem bērniem, ir nepietiekami, lai nodrošinātu elementāras pamatvajadzības. Šis reizēm ir viens no iemesliem, kāpēc pat ciešot no vardarbības, sievietes vilcinās šķirt laulību. Strādājot ar sievietēm, kas griežas pēc palīdzības Krīzes centrā „Skalbes”, visbiežāk dzirdētā frāze, ko sievietes citē no savu vīru leksikas ir: „tev nekas nepieder”, „tu ne santīma neesi nopelnījusi pa šiem gadiem”. Taču ir skaidrs, ka šādi apgalvojumi ir manipulācijas un balstīti vispārējos sabiedrības stereotipos, kuriem nav tiesiska pamatojuma.

ANO Komitejas Diskriminācijas izskaušanai pret sievietēm Vispārējā rekomendācijā Nr. 21 „Vienlīdzība laulībā un ģimenes attiecībās” teikts: “(..) katrs likums vai paraža, kas piešķir vīrietim tiesības uz lielāku īpašuma daļu pēc laulības vai de facto attiecību izbeigšanās, vai radnieka nāves gadījumā, ir diskriminējošs un atstāj būtisku ietekmi uz sievietes praktisko iespēju šķirties no vīra, apgādāt sevi vai savu ģimeni un dzīvot neatkarīga cilvēka cienīgu dzīvi.”⁸³

Būtiski, ka CL 80.pants paredz maksāt līdzekļus ne vien uzturam, kas nozīmē ikdienas pamatvajadzību apmierināšanu, bet arī iepriekšējā labklājības līmeņa nodrošināšanai, kas nozīmē tiešām uz vienlīdzības principiem balstītu aizsardzības instrumentu, piemēram gadījumos, kad laulātais, kas vainojams pie laulības šķiršanas, ir ievērojami turīgs.

4.2. Tiesas nolēmumu analīze.

Analizējot tiesas nolēmumus redzams, ka prasītāji šādu prasību ir uzturējuši tikai 5 gadījumos. Vēlāk tiesas sēdē 2 gadījumos prasītāji savu prasību daļā par uzturlīdzekļu piedziņu sev bijušā labklājības līmeņa nodrošināšanai atsaucā, vienā gadījumā tiesas prasību noraidīja. Vienā gadījumā prasība tika apmierināta daļēji, prasīto Ls 40 mēnesī

⁸² ANO Komitejas Diskriminācijas izskaušanai pret sievietēm Vispārējā rekomendācijā Nr. 21 „Vienlīdzība laulībā un ģimenes attiecībās”, 32.punkts, 7.lpp.

<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/7030ccb2de3baae5c12563ee00648f1f?Opendocument>

⁸³ Turpat, 30. punkts, 7.lpp.

piedzenot Ls 15 mēnesī, jo atbildētājam nebija pietiekamu ienākumu, lai maksātu uzturlīdzekļus gan bērnam, gan laulātajam pieprasītajā apjomā. Otrā gadījumā prasība par uzturlīdzekļu piedziņu bijušā labklājības līmeņa nodrošināšanai par summu Ls 150 mēnesī tika apmierināta pilnībā.⁸⁴ Abos gadījumos pamats prasības apmierināšanai bija tas, ka prasītājas nevarēja gūt ienākumus veselības stāvokļa dēļ. Turklāt pirmajā gadījumā, kad tiesa prasību apmierināja daļēji, prasītājas veselības stāvokļa pasliktināšanās iemesls bija atbildētāja izraisīta autoavārija, vēlāk atbildētājs bija ģimeni pametis.⁸⁵

Piemērs: Prasītāja, blakus prasījumiem par laulības šķiršanu, saskarsmes tiesību izmantošanu, aizgādības noteikšanu, uzturlīdzekļu piedziņu bērna uzturam un laulāto mantas dalīšanu cēlusi prasību par uzturlīdzekļu piedziņu iepriekšējā labklājības līmeņa nodrošināšanai, pieprasot Ls 170,00 mēnesī. Prasību pamato ar to, ka dēlam ir veselības problēmas, kuru dēļ viņš nevar regulāri apmeklēt bērnudārzu un prasītājai tādēļ liegta iespēja strādāt normālu, cilvēka cienīgi apmaksātu darbu. Atbildētājs šo prasību neatzīst. Tiesa noskaidro no lietas materiāliem, ka atbildētājam ir algots darbs ar mēneša darba algu Ls 80,00 mēnesī, kā arī viņam pieder divas automašīnas – 1982. gada izlaiduma BMW un 1986. gada izlaiduma VW Passat. Prasītājai ir darba līgums kā šūšanas operatorei uz nenoteiktu laiku ar stundas samaksu Ls 0,44 stundā. Tiesa arī atzīst, ka „pie atbildētāja uzrādītā un tiesas sēdē konstatētā mantas stāvokļa, vadoties no loģikas likumiem un pēc dzīvē gūtiem novērojumiem, tiesai ir pamats domāt, ka atbildētājam ir papildus ienākumi, kas netiek atspoguļoti ar dokumentiem, jo pretējā gadījumā nav izskaidrojama situācija, ka atbildētājam nav komunālo maksājumu parādu.(..) tiesa atzīst, ka prasība [par uzturlīdzekļu piedziņu iepriekšējā labklājības līmeņa nodrošināšanai] noraidāma kā nepamatota un nepierādīta.” Tiesa atzīst, arī CSDD izziņa nepierāda, ka prasītājai bijis tāds labklājības līmenis, ka viņai personīgi savām vajadzībām bijusi katru mēnesi izlietot Ls 170. Tiesa novērtē, ka atbildētāja īpašumā nekad nav bijušas vairāk kā viena vai divas automašīnas, un to izlaiduma gads parasti bijis 1985. – 1986, un šis fakts neliecina par tāda labklājības līmeņa, kā to norāda atbildētāja, esamību laulības laikā. Tiesa arī neatrod cēloņsakarību starp bērna veselības stāvokli un iespēju strādāt labi atalgotu darbu, bet gan atzīst, ka tas ir atkarīgs no personas zināšanām, prasmēm un iemaņām.⁸⁶

Šajā nolēmumā, tiesa prasību noraidījusi, rūpīgi izvērtējot iesniegtos pierādījumus, kā arī faktus, kas atklājušies no pušu paskaidrojumiem.

Nolēmumos, kuros tiesa nosprieda piedzīt no atbildētāja līdzekļus otra laulātā uzturam vai iepriekšējā labklājības līmeņa nodrošināšanai, vienā gadījumā prasība tika apmierināta daļēji, prasīto Ls 40 mēnesī piedzenot Ls 15 mēnesī, jo atbildētājam nebija pietiekamu ienākumu, lai maksātu uzturlīdzekļus gan bērnam, gan laulātajam pieprasītajā apjomā. Otrā gadījumā prasība par uzturlīdzekļu piedziņu bijušā labklājības līmeņa nodrošināšanai par

⁸⁴ Kuldīgas rajona tiesas 2003. gada 4. marta nolēmums lietā Nr. C19081902 225/03.

⁸⁵ Dobeles rajona tiesas 2001. gada 19. decembra nolēmums lietā Nr. C 13060801 608/01.

⁸⁶ Rīgas Apgabaltiesas 2004. gada 29. jūlija nolēmums lietā Nr. C 04240503 1154/3.

summu Ls 150 mēnesī tika apmierināta pilnībā. Šo prasību atbildētājs atzina un neiebilda prasītajam līdzekļu apmēram.⁸⁷ Abos gadījumos pamats prasības apmierināšanai bija tas, ka prasītājas nevarēja gūt ienākumus veselības stāvokļa dēļ. Turklāt pirmajā gadījumā, kad tiesa prasību apmierināja daļēji, prasītājas veselības stāvokļa pasliktināšanās iemesls bija atbildētāja izraisīta autoavārija, vēlāk atbildētājs bija ģimeni pametis.⁸⁸

4.3. Secinājumi.

Nolēmumu skaits par uzturlīdzekļu piedziņu otram laulātajam ir pārāk mazs, lai vērtētu, kādas ir vispārējās tendences šajā jomā. Iespējams vienīgi secināt, ka laulātie bieži vien neizmanto savas tiesības pieprasīt uzturlīdzekļus sev iepriekšējā labklājības līmeņa nodrošināšanai nezinot, ka šāda iespēja pastāv vai arī nevēloties to izmantot.

⁸⁷ Kuldīgas rajona tiesas 2003. gada 4. marta nolēmums lietā Nr. C19081902 225/03.

⁸⁸ Dobeles rajona tiesas 2001. gada 19. decembra nolēmums lietā Nr. C 13060801 608/01.